

**ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ**  
Національна академія Державної прикордонної служби України  
імені Богдана Хмельницького

Тимофєєва Оксана Ярославівна



УДК 378:[658,612:001] (043.3)

**ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ  
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІВ У ПРОЦЕСІ  
ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

**Автореферат**  
дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата педагогічних наук

Хмельницький – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Державна прикордонна служба України.

**Науковий керівник** – доктор педагогічних наук, професор **Діденко Олександр Васильович**, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, науково-дослідний відділ, провідний науковий співробітник відділу.

**Офіційні опоненти:**

доктор педагогічних наук, професор **Бідюк Наталя Михайлівна**, Хмельницький національний університет, кафедра практики іноземної мови та методики викладання, завідувач кафедри;

кандидат педагогічних наук, доцент **Москаленко Олена Іванівна**, відокремлений структурний підрозділ Національного авіаційного університету «Кіровоградська льотна академія», кафедра іноземних мов, доцент кафедри.

Захист відбудеться «22» березня 2018 р. о 9<sup>00</sup> годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 70.705.03 Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького за адресою: вул. Шевченка, 46, м. Хмельницький, 29000.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького за адресою: вул. Шевченка, 46, м. Хмельницький, 29000.

Автореферат розісланий «21» лютого 2018 р.

Учений секретар  
спеціалізованої вченої ради  
кандидат педагогічних наук,  
доцент

І. М. Кустовська

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Обґрунтування вибору теми дослідження.** Швидкі темпи науково-технічного прогресу, посилення культурних, економічних і політичних зв'язків між державами, розвиток сучасної інфраструктури, транспорту, інформаційно-комунікаційних технологій, а також сфери освіти і науки актуалізують пошук шляхів для подолання соціально-комунікативних і мовних бар'єрів у різних сферах життєдіяльності та міжнародного співробітництва. Надзвичайно важливим це завдання є для діяльності морського транспорту в умовах сьогодення, оскільки відповідно до вимог Міжнародної конвенції про підготовку, дипломування моряків та несення вахти нагальною є потреба у фахівцях морського флоту з високим рівнем сформованості соціально-комунікативної компетентності. Це зумовлено також особливостями самої професії, вимогами до професійної мобільності моряків та міжнародним ринком їхньої праці. Судові офіцери повинні не лише мати відповідні професійні знання і практичні навички, але й здійснювати ефективне управління судовим персоналом, насамперед підтримувати у судового колективу атмосферу взаєморозуміння, доброзичливості, взаємодопомоги, дотримання загальноприйнятих моральних норм та людських відносин, турбуватися про їх здоров'я і безпеку. Окрім того, унаслідок процесів культурної, наукової, економічної інтеграції та глобалізації фахівці морського флоту працюють у складі спільних багатонаціональних екіпажів або забезпечують функціонування іноземних суден, де основним засобом міжособистісного чи групового спілкування, функціональної комунікації та регуляції професійної діяльності є іноземна мова. Саме тому фахівці морського флоту відповідно до своїх функціональних обов'язків повинні бути здатні порозумітися як з членами екіпажу, так і з пасажирями-іноземцями, у разі потреби – взаємодіяти з правоохоронними органами інших країн, спілкуватися під час рейсу з громадянами, які мають відмінні соціальні традиції, мовну культуру тощо.

Цим визначається важливість сформованості у майбутніх судноводіїв соціально-комунікативної компетентності. Отримані ними соціокультурні знання й уміння сприятимуть засвоєнню суспільних цінностей, норм, правил, еталонів соціально схваленої поведінки і забезпечуватимуть успішність соціальної і професійної взаємодії, гармонію у відносинах з іншими людьми та навколишнім світом.

Проблема формування соціально-комунікативної компетентності неодноразово привертала увагу науковців. Дослідники розглядають її як складне за структурою й організаційно цілісне утворення, що забезпечує успішність виконання основних завдань професійної діяльності й виражається у дотриманні специфічних соціально-культурних та етичних норм мовної поведінки під час міжособистісної та внутрішньогрупової взаємодії, охоплює уміння обирати ефективну стратегію поведінки та адекватні способи спілкування у повсякденних та конфліктних ситуаціях, навички роботи в команді.

У соціології та соціальній філософії (М. Бердяєв, М. Вебер, Г. Гегель, Т. Гоббс, Е. Дюркгейм, Дж. Локк, П. Сорокін, Т. Парсонс) здатність до соціальної комунікації розглядають як прояв суто людського, як одне з найцінніших соціальних утворень, як базову умову суспільного життя та засіб створення соціальних цінностей. Представники комунікативної філософії (К.-О. Апель, Х.-Г. Гадамер, Ю. Хабермас, К. Черрі) для налагодження належної соціально-комунікативної взаємодії звертають увагу на важливість нової етики людських відносин (макроетики), орієнтації на універсальні цінності, які б сприяли порозумінню людства.

У педагогіці соціально-комунікативну компетентність трактують як одну з найважливіших, необхідних для життя в соціумі, підкреслюючи, що людина може «відбутися», усвідомити себе лише у постійних контактах з іншими, через толерантне ставлення до інших людей і думок. Учені Н. Бібік, Ж. Делор, І. Єрмаков, Е. Зеєр, О. Овчарук, О. Пометун, Дж. Равен, В. Хутмакер виокремлюють соціально-комунікативну компетентність серед інших ключових компетентностей, необхідних для ефективної міжособистісної та внутрішньогрупової взаємодії.

Однак, незважаючи на досить широкий спектр наукових праць, у яких подані різні аспекти соціально-комунікативної компетентності, комплексного дослідження її формування у майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін на сьогодні немає: не обґрунтовано педагогічних умов формування цієї значущої для професійної діяльності властивості, не розроблено моделі її формування, критеріїв та показників для оцінювання рівнів сформованості. Потребує вдосконалення сучасне науково-методичне забезпечення процесу формування соціально-комунікативної компетентності при вивченні гуманітарних дисциплін курсантами морських закладів освіти.

Посилують актуальність теми результати аналізу професійної підготовки майбутніх бакалаврів-судноводіїв морського флоту. Йдеться про те, що цей процес недостатньо зорієнтований на підготовку фахівців, які здатні швидко орієнтуватися в різних соціальних умовах та ефективно взаємодіяти із соціальним середовищем, продуктивно працювати в інтернаціональних групах та командах. Випускникам вищого навчального закладу морського профілю часто бракує умінь застосовувати технології конструктивного розв'язання конфліктів та комунікативні стратегії спілкування залежно від ситуації, брати на себе відповідальність за прийняті рішення, бути толерантним у складних ситуаціях, продуктивно співпрацювати з різними партнерами в групі та в етнічно неоднорідному середовищі.

Отже, актуальність зазначеної проблеми, її недостатня теоретична розробленість та практичне значення зумовили вибір теми дисертаційного дослідження «Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін».

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.**

Дослідження проводилось відповідно до плану наукової і науково-технічної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького в межах науково-дослідної роботи «Теоретичні і методичні засади формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв морського торгового флоту у процесі вивчення гуманітарних дисциплін» (шифр 217-0100 І). Роль здобувача у виконанні цієї роботи полягає у визначенні сутності, змісту і структури соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв морського торгового флоту, а також діагностичного інструментарію для з'ясування стану її сформованості.

Тему дисертації затверджено вченою радою Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (протокол № 19 від 25.03.2015 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 26.05.2015 р.).

**Мета дослідження** – обґрунтувати педагогічні умови формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв та експериментальним шляхом встановити їх результативність у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. На основі аналізу наукових джерел та нормативно-правових документів з'ясувати сутність, структуру і зміст соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв.

2. Визначити критерії, показники та рівні сформованості соціально-комунікативної компетентності, а також з'ясувати її стан у курсантів – майбутніх судноводіїв.

3. Обґрунтувати педагогічні умови та розробити структурно-функціональну модель формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

4. Експериментально перевірити результативність обґрунтованих педагогічних умов і підготувати методичні рекомендації науково-педагогічному складу щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

**Об'єкт дослідження:** професійна підготовка курсантів у вищих закладах освіти морського профілю.

**Предмет дослідження:** педагогічні умови формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв та методика їх впровадження у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

**Гіпотеза дослідження** полягає в тому, що формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін буде результативним за умов: 1) структурування змісту гуманітарних дисциплін відповідно до базових ціннісних орієнтацій соціально-комунікативної взаємодії майбутніх судноводіїв; 2) використання

діалогічних методів для розвитку в майбутніх судноводіїв навичок міжособистісної професійної взаємодії; 3) розвитку на основі контекстного навчання умінь і навичок прийняття управлінських рішень; 4) підготовки науково-педагогічного складу до формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв.

Відповідно до поставлених завдань було використано комплекс **методів дослідження**, насамперед *теоретичні* – для вивчення проблеми використання компетентнісного підходу в системі професійної підготовки майбутніх судноводіїв: *проблемно-цільовий* метод та метод *системно-структурного аналізу* наукової літератури, за допомогою яких прослідковано історію становлення наукових підходів до формування соціально-комунікативної компетентності; метод *педагогічного моделювання* – для моделювання освітнього процесу формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін; *системно-узагальнювальний* метод, методи *аналізу і синтезу, абстрагування, ідеалізації, формалізації та узагальнення* – для обґрунтування педагогічних умов формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, формулювання висновків, підготовки методичних рекомендацій науково-педагогічному складу, а також визначення подальших напрямів дослідження. У дослідно-експериментальній роботі використано *емпіричні методи: діагностичні* (анкетування, опитування, інтерв'ю, бесіда), *обсерваційні* (спостереження, самоспостереження) та *експериментальні* (констатувальний, формувальний експерименти) – для визначення рівнів сформованості соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв, з'ясування стану організації освітнього процесу у вищих закладах освіти морського профілю, перевірки результативності педагогічних умов формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін; *математичні* – статистичний критерій Колмогорова-Смірнова та метод експертної оцінки – для виявлення відмінностей у розподілі емпіричних рядів, порівняння вибірки, які мають альтернативні ознаки, а також оцінювання вірогідності кореляції між цими ознаками.

**Наукова новизна одержаних результатів** полягає в тому що:

*уперше* обґрунтовано педагогічні умови (структурування змісту гуманітарних дисциплін відповідно до базових ціннісних орієнтацій соціально-комунікативної взаємодії майбутніх судноводіїв; використання діалогічних методів для розвитку в майбутніх судноводіїв навичок міжособистісної професійної взаємодії; розвиток на основі контекстного навчання умінь і навичок прийняття управлінських рішень; підготовка науково-педагогічного складу до формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв) та розроблено структурно-функціональну модель формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних

дисциплін, що складається з мотиваційно-цільового, змістово-технологічного та оцінно-результативного блоків;

*удосконалено* сутність поняття «соціально-комунікативна компетентність майбутніх судноводіїв» (тракується як професійно важлива властивість, що охоплює систему соціально-комунікативних знань, умінь, а також базових ціннісних орієнтацій та особистісних якостей, необхідних для ефективної міжособистісної взаємодії і гарантування безпеки судна), а також його структуру шляхом доповнення змісту особистісно-ціннісного, когнітивно-змістового та діяльнісно-результативного компонентів;

*подальшого розвитку* набули критерії (особистісний, когнітивний і діяльнісний) та характеристика рівнів (низький, середній та високий) сформованості соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв за рахунок використання показників, що дозволяють отримати кількісні і якісні дані.

**Практичне значення одержаних результатів** дослідження полягає в їх достатній готовності до впровадження в систему професійної підготовки майбутніх судноводіїв. Підготовлено та впроваджено науково-методичні матеріали для формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв на основі діалогового навчання під час вивчення гуманітарних дисциплін. Розроблено програму тематичного семінару «Формування соціально-комунікативної компетентності у майбутніх судноводіїв при вивченні гуманітарних дисциплін», проведення якого дозволило підвищити рівень обізнаності науково-педагогічного складу щодо особливостей соціально-комунікативної взаємодії на флоті та особливостей формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв. Розроблено методичні рекомендації науково-педагогічному складу щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі викладання гуманітарних дисциплін.

Матеріали дослідження можуть бути використані у фаховій підготовці майбутніх судноводіїв, при викладанні навчальних дисциплін «Історія та культура України», «Філософія», «Англійська мова», «Англійська мова за професійним спрямуванням», «Етико-релігійна толерантність» та ін., а також на курсах підвищення кваліфікації за умов їх адаптації та на заняттях з науково-педагогічним складом.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія» (акт про впровадження № 0146 від 20.03.2017 р.), Азовського морського інституту Національного університету «Одеська морська академія» (акт про впровадження № 261-17 від 19.05.2017 р.) і Національного університету «Одеська морська академія» (акт про впровадження від № 01/2377 22.09.2017 р.).

**Апробація результатів дисертації.** Основні положення й результати дослідження висвітлено у доповідях і виступах на науково-практичних і науково-методичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Актуальні проблеми розвитку світової науки» (Київ, 2016 р.), «Проблеми та перспективи

професійної підготовки фахівців в умовах євроінтеграції» (Кропивницький, 2017р.); *всеукраїнських* – «Новітні напрями переоснащення, експлуатації та ремонту суднових систем» (Ізмаїл, 2015 р.), «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців» (Хмельницький, 2016 р.), «Сучасні тенденції у розвитку науки та освіти» (Кам'янець-Подільський, 2016 р.).

**Публікації.** Основні результати дослідження за темою дисертації опубліковано у 14 наукових працях, із них 1 методичні рекомендації, 7 статей – у фахових виданнях України в галузі педагогіки, 1 стаття – у періодичному виданні, включеному до наукометричних баз даних, 5 публікацій – у матеріалах наукових конференцій.

**Структура та обсяг дисертації.** Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 193 найменування, і 20 додатків на 53 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 273 сторінки. Обсяг основного тексту складає 183 сторінки і містить 2 рисунки на 2 сторінках і 13 таблиць на 12 сторінках.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **першому розділі** – «Теоретичні основи формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв» – проаналізовано проблему дослідження у педагогічній теорії, узагальнено основні етапи історії морської освіти в Україні та охарактеризовано сучасні наукові підходи до формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв.

Встановлено, що соціально-комунікативна компетентність (далі – СКК) є предметом уваги різних галузей знань. У соціології та соціальній філософії (М. Бердяєв, М. Вебер, Г. Гегель, Т. Гоббс, Е. Дюркгейм, Дж. Локк, Т. Парсонс, П. Сорокін) компоненти СКК розглядають як прояв суто людського, як одне з найцінніших соціальних утворень, базову умову суспільного життя та засіб створення соціальних цінностей. Представники новітньої філософії (М. Гайдеггер, Е. Гуссерль, К. Ясперс та ін.) вивчають феномен спілкування і комунікації у контексті взаємин «Я» і «Ти», «Ми» і «Вони» та загалом буття людини в світі. Учені К.-О. Апель, Х.-Г. Гадамер, Ю. Хабермас, К. Черрі та ін., трактуючи комунікацію як особливий вид соціальних взаємин, звертають увагу на важливість нової етики людських відносин (макроетики), орієнтації на універсальні цінності, які б сприяли порозумінню людства.

У лінгвістиці, психолінгвістиці, етнолінгвістиці, теорії масової комунікації (Ф. Бацевич, М. Василик, Л. Мацько, О. Яшенкова) та психології (Г. Андреева, Л. Карамушка, В. Кан-Калик, Р. Кричевський, О. Леонтєв, Л. Орбан-Лембрик, Л. Петровська) домінує думка, що з ускладненням громадського життя, зростанням ролі особистості у творенні повсякденного життя суспільства важливого значення набуває вміння людини використовувати широкий та гнучкий діапазон тактик і стратегій комунікації у різних видах соціальної взаємодії. У педагогіці



(Н. Бібік, Н. Бідюк, Ж. Делор, І. Зимня, І. Єрмаков, О. Овчарук, Дж. Равен) СКК трактують як одну з найважливіших, необхідних для життя в соціумі, визначаючи її як певний рівень сформованості особистісного й професійного досвіду взаємодії з іншими людьми, який потрібен фахівцеві, щоб відповідно до своїх здатностей і соціального статусу успішно діяти в професійному середовищі й суспільстві. Загалом філософи, соціологи, мовознавці, психологи і педагоги звертають увагу на важливість посилення солідарних начал у людських комунікаціях, підкреслюючи значення ідеї «загального блага», а у реальному житті – «етики діалогу», практики відповідальності та визнання цінності іншої сторони.

З'ясовано, що становлення морської освіти в Україні припадає на кінець XV ст. Історія морської освіти в Україні тісно пов'язана з козацтвом, козацьким флотом та військово-морським мистецтвом козаків. У цей час морська освіта мала насамперед практичну спрямованість, козаки були універсальними солдатами: і сухопутними воїнами, і морськими піхотинцями. Систему навчальних закладів для підготовки фахівців морської справи почали створювати з кінця XVIII ст. У радянські часи великого значення надавали ідеологічній та технічній складовим підготовки фахівців морського флоту. Виявлено, що оскільки серед методів управління у радянську добу переважали адміністративні, питання про налагодження соціально-комунікативної взаємодії як одного з чинників ефективності професійності діяльності судноводіїв та екіпажу не були предметом уваги ні науковців, ні практиків судноводіння.

Підвищення уваги до проблем формування СКК майбутніх фахівців – судноводіїв морського торговельного флоту припадає на кінець XX ст. Це пов'язано з низкою суспільно-політичних змін, відмовою від суто командно-адміністративних методів управління, розширенням сфери людських контактів, швидкістю інформаційних обмінів та визнанням значення міжособистісної взаємодії у підвищенні ефективності сучасного виробництва. Важливість гуманітарної компоненти професійної підготовки майбутніх судноводіїв сьогодні обумовлена тим, що вони здійснюють управління судовим персоналом, за родом своєї діяльності мають справу з представниками різних культур та світоглядів. Очевидним на сьогодні стає необхідність організації професійної підготовки судноводіїв на соціокультурних засадах з посиленням уваги до вивчення різних моделей взаємодії, способів трансляції соціокультурного досвіду, стилю соціально-комунікативної діяльності, тобто гуманітарних знань, які визначають відносини між людьми та світом.

У **другому розділі** – «Науково-методичні засади формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін» – розкрито сутність поняття «соціально-комунікативна компетентність судноводія морського торгового флоту», його структуру й особливості змісту, розкрито критерії, показники й рівні сформованості цього особистісного утворення, подано результати діагностики СКК у майбутніх судноводіїв, охарактеризовано педагогічні умови і структурно-функціональну модель формування СКК майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

У результаті теоретичного аналізу досліджень (Д. Годлевська, Г. М'ясоїд, Л. Петько, І. Сокол, Т. Томенко, М. Трофіменко, В. Торський, В. Топалов В. Чернявська), а також вивчення нормативно-правових документів, що регламентують діяльність фахівців морського флоту, встановлено, що соціально-комунікативна компетентність судноводія – це *професійно важлива властивість, що охоплює систему соціально-комунікативних знань, умінь, а також базових ціннісних орієнтацій та особистісних якостей, необхідних для ефективної міжособистісної взаємодії і гарантування безпеки судна*. Структуру СКК судноводія становить єдність трьох компонентів, зокрема особистісно-ціннісного (ціннісне ставлення судноводіїв до професії, інших людей та соціально-комунікативної взаємодії, мотивація до професійної діяльності та комплекс професійно-особистісних якостей, необхідних для підтримання належних контактів з іншими людьми), когнітивно-змістового (знання, необхідні для ефективного налагодження ділової взаємодії членів екіпажу судна, згуртування суднового екіпажу, встановлення та підтримання належного рівня контактів між членами багатонаціонального екіпажу, із представниками інших національностей, віросповідань) та діяльнісно-результативного (уміння й навички інтерактивного, перцептивного, мовного, психокорекційного та крос-культурного характеру).

З урахуванням результатів аналіз наукових праць та компонентного складу СКК судноводія визначено три критерії її сформованості, зокрема особистісний, когнітивний і діяльнісний. З'ясовано, що *особистісному критерію* відповідають такі показники: визнання та дотримання етичних принципів міжособистісної взаємодії, розуміння її ціннісних аспектів, комунікативні професійно-особистісні якості; *когнітивному* – знання соціальних, соціокультурних, професійних норм і способів взаємодії; обізнаність про комунікативні стратегії і тактики, правила та обмеження у спілкуванні, про комунікативні засоби, властиві національному менталітету й професійній спільноті; *діяльнісному* – уміння продуктивно взаємодіяти зі членами групи, чітко, ясно висловлювати свою думку і транслювати інформацію, відстоювати свою позицію, чути й розуміти інших людей; здатність аналізувати свою соціально-комунікативну поведінку. З урахуванням характеру професійної діяльності судноводіїв і даних наукової літератури доведено, що сформованість соціально-комунікативної компетентності судноводія може виявлятися на низькому, середньому і високому рівнях.

Визначення діагностичного апарату дозволило у травні-червні 2012 р. на базі Дунайського інституту (м. Ізмаїл) та Азовського морського інституту (м. Маріуполь) Національного університету «Одеська морська академія» провести констатувальний етап експерименту. У ньому взяли участь 228 курсантів, що навчаються за спеціальністю 7.07010401 «Судноводіння» освітнього рівня бакалавр професійного напрямку 6.070104 «Морський та річковий транспорт», а також 12 представників науково-педагогічного складу. Результати констатувального етапу,

отримані за допомогою спостереження, опитування, анкетування, бесід із курсантами й викладачами, засвідчили, що високий рівень СКК мають 22,80 % курсантів. Більша частина курсантів має середній – 41,23 % та низький – 35,97 % рівні сформованості СКК. Такий стан обумовив необхідність визначення й обґрунтування педагогічних умов і структурно-функціональної моделі формування СКК майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

У результаті аналізу науково-педагогічної літератури, зокрема положень компетентнісного підходу (О. Овчарук, О. Пометун, В. Теніщева, С. Трубачова) щодо необхідності спеціального вибору змісту навчання, значення у професійному житті судноводія розуміння ціннісних аспектів соціальної взаємодії та професійного спілкування (Ф. Ломов, В. Сухомлинський, В. Торський, О. Фролова), позицій представників комунікативної філософії (О. Апелъ, К.- Х.-Г. Гадамер, Ю. Хабермас, М. Шелер) та гуманістичної педагогіки (С. Сисоєва, В. Табачковський, П. Фрейре) про значення діалогу в становленні особистості та положень щодо потенціалу гуманітарних дисциплін у формуванні особистості (А. Андреев, С. Ганаба, Я. Клочовський, І. Предборська), а також з урахуванням експертної оцінки визначено такі *педагогічні умови формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін*: структурування змісту гуманітарних дисциплін відповідно до базових ціннісних орієнтацій соціально-комунікативної взаємодії майбутніх судноводіїв; використання діалогічних методів для розвитку в майбутніх судноводіїв навичок міжособистісної професійної взаємодії; розвиток на основі контекстного навчання умінь і навичок прийняття управлінських рішень; підготовка науково-педагогічного складу до формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв.

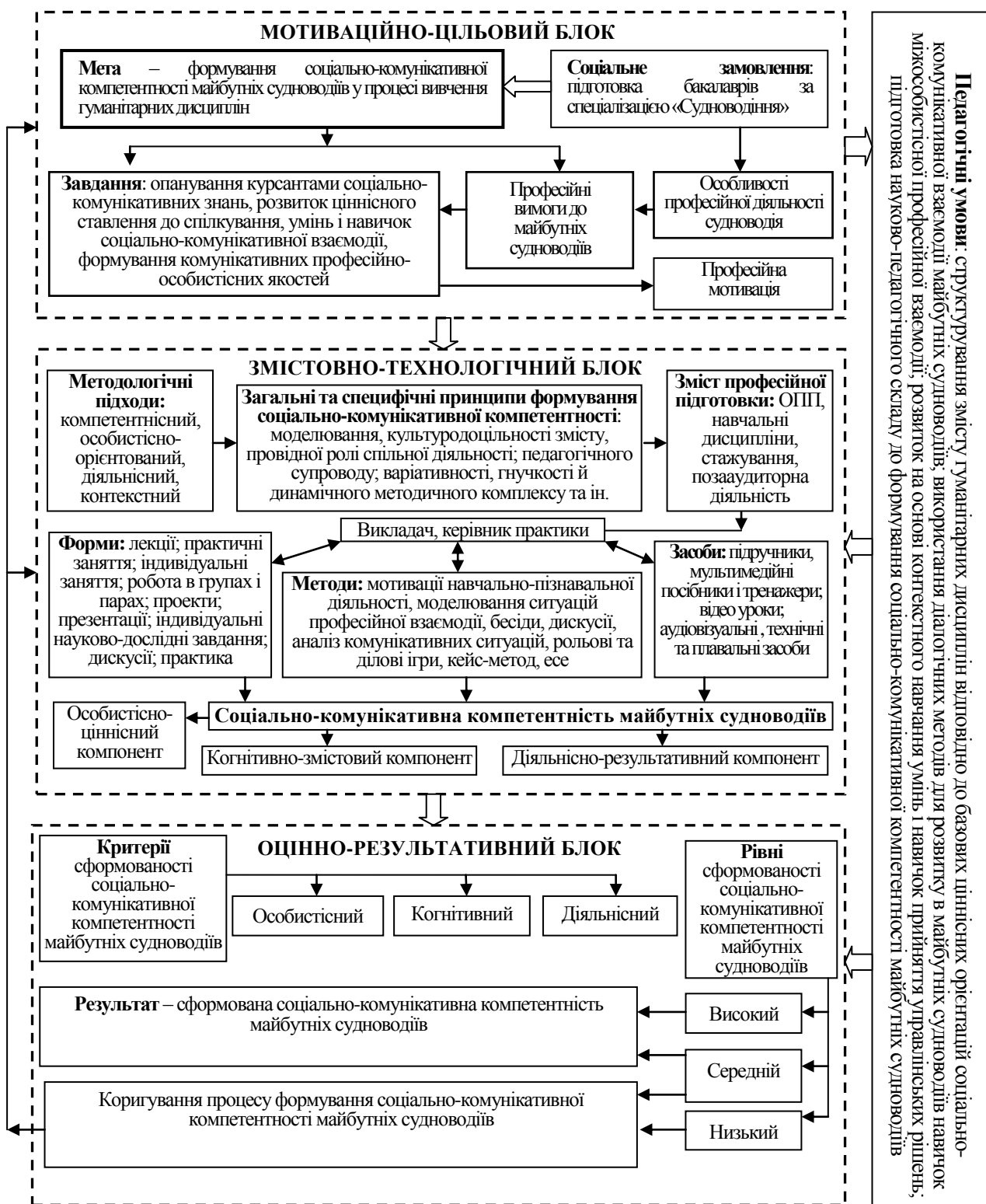
Доведено, що цілісне уявлення про предмет дослідження та шляхи формування СКК майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін дає метод моделювання. Структурно-функціональна модель є схематичним відтворенням процесу формування СКК та охоплює сукупність взаємозалежних компонентів, взаємодія яких забезпечує формування в майбутніх судноводіїв цієї важливої властивості. Складовими структурно-функціональної моделі є мотиваційно-цільовий (виконує функцію планування результату формування СКК у майбутніх судноводіїв), змістовно-технологічний (визначає специфічний оптимальний шлях досягнення цілей системи) та оцінно-результативний (допомагає визначити якість спроектованої системи) блоки (рисунок 1).

У **третьому розділі** – «Організація і результати формувального етапу експерименту» – висвітлено методіку, етапи та організацію педагогічного експерименту, проаналізовано отримані результати та подано методичні рекомендації науково-педагогічному складу щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв.

На початку експериментальної роботи для формування експериментальної і контрольної груп було проведено дослідження (вхідний

контроль), яке засвідчило, що переважна більшість курсантів (від 79,62 % до 84,76 % залежно від критеріїв) мають низький рівень СКК. Кількість курсантів, що мають середній рівень сформованості СКК, становить від 8,88 % до 20,37 %, високий – від 5,49 % до 6,79 %. Після цього всіх курсантів було розподілено на дві групи: експериментальну групу (далі – ЕГ) – 164 особи і контрольну групу (далі – КГ) – 162 особи. За якісними характеристиками та рівнем соціально-комунікативної компетентності ЕГ і КГ суттєво не відрізнялися.

Формувальний етап педагогічного експерименту тривав з вересня 2012 до травня 2016 р. і передбачав упровадження педагогічних умов формування СКК майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.



**Педагогічні умови:** структування змісту гуманітарних дисциплін відповідно до базових ціннісних орієнтацій соціально-комунікативної взаємодії майбутніх судноводіїв; використання педагогічних методів для розвитку в майбутніх судноводіїв навичок міжособистісної професійної взаємодії; розвиток на основі контекстного навчання умінь і навичок прийняття управлінських рішень; підготовка науково-педагогічного складу до формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв

**Рисунок 1 – Структурно-функціональна модель формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін**

При впровадженні першої педагогічної умови було *структуровано зміст гуманітарних дисциплін відповідно до базових ціннісних орієнтацій соціально-комунікативної взаємодії майбутніх судноводіїв.*

Для цього при виборі змісту гуманітарних дисциплін було враховано вимоги державного стандарту до рівня компетентності судноводія, його пріоритетні характеристики як керівника екіпажу, виокремлено необхідні процеси, проблеми, культурно-історичні знання, що мали допомогти виробити в курсантів необхідне ціннісне розуміння міжособистісної взаємодії й основні уміння СКК. Було здійснено конструювання змісту, визначено концепції викладання гуманітарних дисциплін, виділено в їх змісті дидактичні одиниці, що стосуються СКК, підібрано навчально-матеріальне забезпечення.

Концептуальне значення мало використання потенціалу навчальної дисципліни «Філософія». На основі філософського плюралізму було здійснено навчання курсантів різностороннього розуміння світу, забезпечено розвиток їх спроможності творчо аналізувати складні явища дійсності, нестандартні ситуації і проблеми у суспільному, професійному та особистому житті. При викладанні «Історії та культури України» трактування й оцінку явищ минулого, підбір історичних фактів було здійснено з позицій цивілізаційного підходу (у центрі уваги знаходиться людина як свідомий творець історії). Завдяки цьому курсанти звертали увагу як на суспільні процеси, так і на індивідуальний, унікальний світ людини, вчилися поважати світ інших цінностей та пріоритетів, усвідомлювали необхідність визначення системи ціннісних орієнтирів, своєї світоглядної позиції, відповідальності за вчинки та слова. Загалом при конструюванні змісту гуманітарних дисциплін викладачі звертали увагу на базові ціннісні орієнтації, які визначають стратегію соціально-комунікативної взаємодії майбутніх судноводіїв, насамперед такі, як повага до Іншого, толерантність і терпимість, трактування зустрічі з Іншим як дару, визнання його права на свою думку.

Друга педагогічна умова передбачала *використання діалогічних методів для розвитку в майбутніх судноводіїв навичок міжособистісної професійної взаємодії.* У цьому контексті було враховано, що найбільш ефективно набути навички соціокультурної взаємодії, зокрема поважати точки зору іншої людини, обґрунтовувати свою точку зору тощо, можна через соціокультурну взаємодію в групі, тобто через групове обговорення (бесіду), дискусію чи диспут, мозковий штурм, колективні рішення та їх оцінку. На заняттях з навчальних дисциплін «Англійська мова» та «Англійська мова за професійним спрямуванням» було зосереджено увагу на найбільш типових для професійного

спілкування судноводія комунікативних ситуаціях, зокрема таких, що передбачали запит інформації, доповнення до сказаного, вираження згоди, незгоди, подиву, сумніву, задоволення, незадоволення, акцентування на певному факті, з'ясування деталей, привернення уваги, обґрунтування оцінки прослуханого, пояснення тих чи інших положень тощо. Зокрема, це були діалоги «Встановлення контактів з іноземцем», «Розмова в порту», «Інструкція вахтовому», «Повідомлення для лоцмана», «Розмова по телефону» та ін. Такі діалоги допомагали розвивати у курсантів навички встановлення професійних контактів та ведення ділових бесід.

Важливе значення для розвитку навичок міжособистісної взаємодії у майбутніх судноводіїв при викладанні дисциплін «Історія та культура України», «Суспільство і держава» та «Політологія» мав метод дискусій. Ознайомлюючись з особливостями українського та західного менталітетів, обговорюючи етичні та релігійні питання, актуальні для сучасного суспільства, курсанти вчилися поважати переконання представників інших культур, розширювали розуміння філософсько-світоглядних основ морської діяльності. Диспути та дискусії дозволяли моделювати ієрархію позиційно-рольових завдань з вирішення проблем професійної взаємодії, допомагали вчити курсантів знаходити спільні рішення, подолання егоїзму при розв'язанні конфліктних ситуацій. Упровадження діалогічних методів через соціально значуще знання допомогло вчити курсантів більш поважливо ставитись до Іншого, до його/її світоглядно-ціннісних позицій та поглядів на світ.

Третя умова передбачала *розвиток на основі контекстного навчання умінь і навичок прийняття управлінських рішень*. У цьому випадку відповідно до вимог теорії контекстного навчання на основі аналізу змісту професійної діяльності судноводіїв та програм дисциплін циклу професійної та практичної підготовки «Навігація та лоція», «Практика несення штурманської вахти», «Управління судном», «Охоронні заходи на судні», «Менеджмент морських ресурсів», «Технологія перевезення вантажів» та ін. було визначено змістові аспекти, що співвідносяться зі сферами соціально-комунікативної діяльності судноводіїв, із навчальними дисциплінами «Англійська мова» та «Англійська мова за професійним спрямуванням». Було визначено типові, нестандартні й творчі соціально-професійні завдання, підібрано сюжетно-рольовий контекст з урахуванням типових ситуацій майбутньої професійної діяльності та спілкування судноводіїв, підготовлено відповідний лексичний матеріал (англомовні тексти, терміни, сленгові вирази) і засоби навчання (аудіовізуальні, зокрема навчально-методичні посібники, та автентичні аудіо- і відеоматеріали).

Серед типових комунікативних ситуацій у професійній сфері спілкування найбільшу увагу було приділено судновим посадам та обов'язкам (запит і отримання інформації про функціональні обов'язки членів команди; обговорення норм поведінки в умовах мультинаціонального екіпажу), безпеці на борту судна (надання інструктажів з техніки безпеки, оприлюднення команд та наказів, опис інцидентів, що сталися через недотримання правил та команд з безпеки діяльності), охороні судна в порту та на морі (запит і отримання необхідної інформації про рівні охорони у берегових служб та судових

компаній; обговорення заходів у зв'язку з терористичною загрозою тощо), організації командної роботи (характеристиці психологічних, соціокультурних відмінностей та урахуванню їх впливу на безпеку судна).

Зміст контекстного навчання й, відповідно, навчально-методичних матеріалів, містив: а) змодельовані сфери майбутньої професійної діяльності судноводіїв у вигляді типових завдань їх діяльності, пов'язаних з соціально-комунікативною взаємодією; б) ситуації професійного спілкування й програми їх розгортання з використанням соціально-комунікативних умінь; в) соціально-професійні й комунікативні ролі, визначені відповідно до різних аспектів професійного спілкування судноводія; г) текстовий матеріал, що відображав комунікативну складову професійної діяльності судноводія при вирішенні відповідних завдань; д) процедури, що дозволяли досягати максимально точного розуміння змісту інформації в умовах полікультурної комунікації (форматування інформації, використання маркування тощо); е) відомості соціально-культурологічного характеру, зокрема про національно-культурні особливості, реалії іншомовної соціально-професійної діяльності й властиві їм етикетні форми мовлення; про теми спілкування тощо. У свою чергу, в імітаційній моделі ділової гри через системний зміст навчального матеріалу, відбір адекватних змісту професійної діяльності судноводія імітаційно-ігрових і проблемних ситуацій навчання, наближення обстановки навчального процесу до реальних умов було відтворено структуру майбутньої професійної діяльності судноводіїв.

Четверта педагогічна умова передбачала *підготовку науково-педагогічного складу до формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв*. Для цього впродовж вересня-жовтня кожного року було організовано спеціальний семінар «Формування соціально-комунікативної компетентності у майбутніх судноводіїв при вивченні гуманітарних дисциплін», де викладачі ознайолювались із найважливішими питаннями цієї проблеми. Предметом посиленої уваги були також історія становлення комунікативної філософії, трактування особливостей діалогу у філософії, соціології, психології та педагогіці, основні напрями роботи викладача, методи та форми формування СКК майбутніх судноводіїв та ін. Під час експериментального навчання діалогічне спілкування передбачало побудову особливого типу відносин з курсантами, акцентування уваги на моральній складовій, цінностях спілкування і ставлення до життя, на створенні атмосфери взаємної довіри, відвертості й доброзичливості. Для оптимізації взаємодії з курсантами викладачі намагались формувати почуття «ми», усувати бар'єри у спілкуванні, шукали шляхи для єдності поглядів, що передбачало належне оцінювання потенційних можливостей курсантів, створення ситуацій успіху, позитивну оцінку їхніх комунікативних дій, сприяло їх особистісному самоствердженню, розвитку як фахівців. Загалом спілкування було організовано на суб'єкт-суб'єктному рівні, а універсальною формою взаємин і взаємодії викладача й курсантів стали співтворчість та співробітництво.

Отже, при організації формувального етапу педагогічного експерименту було вжито відповідних педагогічних засобів, методів, організаційних форм,

налагоджено необхідні відносини між учасниками освітнього процесу. Найважливішими формами і засобами формування СКК у процесі викладання гуманітарних дисциплін були групова і парна робота, бесіди, дискусії, міні-лекції, розгляд ситуацій професійної взаємодії, завдання, рольові та ділові ігри. Ці методи дозволяли моделювати ситуації професійної взаємодії, закріплювати здобуті вміння і способи належної соціально-комунікативної взаємодії.

Після закінчення формувального етапу педагогічного експерименту було проведено повторний вимір сформованості соціально-комунікативної компетентності в курсантів КГ і ЕГ, результати якого подано у таблиці 1.

Отримані результати свідчать, що після впровадження педагогічних умов та реалізації структурно-функціональної моделі формування СКК майбутніх судноводіїв у процесі викладання гуманітарних дисциплін кількість курсантів в ЕГ із низьким рівнем цієї властивості зменшилася на 65,22 %, тоді як у КГ – лише на 50,62 %. В ЕГ зросла також кількість курсантів, що мають високий (на 34,17 % більше, ніж до експерименту) рівень СКК. У КГ ця динаміка виявилася значно меншою: частка курсантів, що мають високий рівень, зросла відповідно на 21,88 %. Це свідчить про те, що впровадження запропонованих педагогічних умов та структурно-функціональної моделі дозволяє суттєво підвищити рівень СКК майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

**Таблиця 1 – Динаміка формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв на початку та наприкінці формувального етапу експерименту, n = 321 (КГ – 160, ЕГ – 161)**

Рівні соціально-комунікативної компетентності	На початку експерименту				На кінець експерименту			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%
Низький	134	83,23	131	81,87	29	18,01	50	31,25
Середній	24	14,91	25	15,63	74	45,96	71	44,37
Високий	3	1,86	4	2,50	58	36,03	39	24,38

Статистичну значущість виявлених у результаті аналізу змін у рівнях СКК курсантів ЕГ і КГ доведено відповідною математичною обробкою отриманих даних за допомогою критерію Колмогорова-Смірнова ( $\lambda_{емп} \geq \lambda_{кр}$  ( $1,99 \geq 1,36$ ) на рівні значущості  $p \leq 0,05$ ). Цим підтверджено достовірність припущення про можливість цілеспрямованого формування СКК майбутніх судноводіїв у процесі викладання гуманітарних дисциплін шляхом упровадження відповідних педагогічних умов.

За результатами експериментальної роботи розроблено методичні рекомендації науково-педагогічному складу щодо формування СКК майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, у яких відображено основні напрямки діяльності науково-педагогічного складу.

## ВИСНОВКИ

У дослідженні подано теоретико-методичне обґрунтування і результати експериментальної перевірки педагогічних умов і структурно-функціональної



моделі формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі викладання гуманітарних дисциплін.

1. Соціально-комунікативна компетентність судноводіїв – це професійно важлива властивість, що охоплює систему соціально-комунікативних знань, умінь, а також базових ціннісних орієнтацій та особистісних якостей, необхідних для ефективної міжособистісної взаємодії і гарантування безпеки судна. Структура соціально-комунікативної компетентності майбутнього судноводія обумовлена змістом його професійної діяльності й охоплює такі компоненти: особистісно-ціннісний (ціннісне ставлення судноводіїв до професії, інших людей та соціально-комунікативної взаємодії, мотивація до професійної діяльності та комплекс особистісних якостей, необхідних для підтримання належних контактів з іншими людьми), когнітивно-змістовий (знання, необхідні для ефективного налагодження ділової взаємодії членів екіпажу судна, згуртування суднового екіпажу, встановлення та підтримання належного рівня контактів між членами багатонаціонального екіпажу, із представниками інших національностей, віросповідань) та діяльнісно-результативний (уміння й навички інтерактивного, перцептивного, мовного, психокорекційного та крос-культурного характеру).

Зміст соціально-комунікативної компетентності судноводія становлять знання, вміння і навички, необхідні для адекватного розуміння інших людей та використання відповідних стратегій і тактик мовленнєвої поведінки у процесі професійної діяльності та взаємодії.

2. Сформованість соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв можна оцінити за трьома критеріями – особистісним, когнітивним та діяльнісним. Особистісний критерій характеризують визнання та дотримання етичних принципів міжособистісної взаємодії, розуміння її ціннісних аспектів, комунікативні професійно-особистісні якості. Показниками когнітивного критерію є знання соціальних, соціокультурних, професійних норм і способів взаємодії; обізнаність про комунікативні стратегії і тактики, правила та обмеження у спілкуванні, про комунікативні засоби, властиві національному менталітету й професійній спільноті. Діяльнісний критерій розкривають уміння продуктивно взаємодіяти зі членами групи, чітко, ясно висловлювати свою думку і транслювати інформацію, відстоювати свою позицію, чути й розуміти інших людей; здатність аналізувати свою соціально-комунікативну поведінку.

Залежно від сформованості професійна компетентність судноводія може виявлятися на низькому, середньому та високому рівнях.

Результати констатувального етапу педагогічного експерименту підтвердили необхідність обґрунтування та впровадження педагогічних умов формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв.

3. З урахуванням положень компетентісного підходу щодо необхідності спеціального вибору змісту навчання, значення у професійному житті судноводія розуміння ціннісних аспектів соціальної взаємодії та професійного спілкування, позицій представників комунікативної філософії та гуманістичної педагогіки про значення діалогу в становленні особистості та положень щодо потенціалу гуманітарних дисциплін у формуванні особистості, а також з

урахуванням експертного оцінювання з'ясовано, що формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв буде результативним, якщо у процесі вивчення гуманітарних дисциплін реалізувати такі педагогічні умови: структурування змісту гуманітарних дисциплін відповідно до базових ціннісних орієнтацій соціально-комунікативної взаємодії майбутніх судноводіїв; використання діалогічних методів для розвитку в майбутніх судноводіїв навичок міжособистісної професійної взаємодії; розвиток на основі контекстного навчання умінь і навичок прийняття управлінських рішень; підготовка науково-педагогічного складу до формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв.

Системно організувати роботу з формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв дозволяє структурно-функціональна модель, що містить мотиваційно-цільовий, змістово-технологічний та оцінно-результативний блоки. Модель є схематичним відтворенням процесу формування соціально-комунікативної компетентності, що охоплює сукупність взаємозалежних компонентів, взаємодія яких забезпечує формування в майбутніх судноводіїв цієї важливої властивості. Структурно-функціональна модель передбачає послідовне формування цінностей і мотивації професійного спілкування, системи знань з теорії соціальної комунікації, особистісних якостей, необхідних для ефективною соціально-комунікативної взаємодії.

4. Дієвість педагогічних умов та структурно-функціональної моделі формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін підтвердив формувальний експеримент. Результати аналізу дослідження засвідчили, що після формувального етапу експерименту курсанти експериментальної групи мають переважно високий (36,03 %) і середній (45,96 %) рівні сформованості соціально-комунікативної компетентності. У контрольній групі ці дані відповідно становлять 24,38 % і 44,37 %. У цій групі кількість курсантів з низьким рівнем становить 31,25 %, що на 13,24 % більше, ніж в експериментальній.

На основі проведеного дослідження розроблено методичні рекомендації науково-педагогічному складу. Рекомендується використовувати компетентнісний, особистісно орієнтований і діяльнісний підходи, а в їх межах – проблемне та контекстне навчання; структурувати зміст навчання відповідно до результатів освіти та базових ціннісних орієнтацій соціально-комунікативної взаємодії майбутніх судноводіїв; звертати увагу на потенціал гуманітарних дисциплін для оволодіння майбутніми судноводіями ціннісним ставленням до діяльності та інших людей; використовувати діалогічні методи для відпрацювання у курсантів навичок міжособистісної взаємодії; розробити систему завдань для відпрацювання курсантами навичок прийняття ефективного управлінського рішення; забезпечити належну підготовку науково-педагогічного складу до формування соціально-комунікативної компетентності у майбутніх судноводіїв та ін.

Виконане дослідження не вичерпало всіх аспектів проблеми. Потребує подальшої уваги удосконалення методичного забезпечення формування в

судноводіїв соціально-комунікативної компетентності при вивченні спеціальних та професійно-спрямованих дисциплін; організація самоосвіти майбутніх судноводіїв з питань соціально-комунікативної взаємодії; аналіз соціально-комунікативної діяльності випускників на перших етапах професійного становлення; обґрунтування напрямків розвитку соціально-комунікативної компетентності судноводіїв у системі підвищення кваліфікації.

## СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

### *Навчальні та навчально-методичні посібники*

1. Тимофєєва О. Я. Формування соціально-комунікативної компетентності у майбутніх судноводіїв морського торговельного флоту при викладанні гуманітарних дисциплін: методичні рекомендації. Ізмаїл: Видавництво «Ірбіс», 2017. 88 с.

### *Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати*

2. Тимофєєва О. Я. Історія морської освіти в Україні та сучасні наукові підходи до формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогіка*: електронне наук. фахове видання. Хмельницький: НАДПСУ, 2015. № 5. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped\\_2015\\_5\\_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2015_5_18).

3. Тимофєєва О. Я. Критерії, показники та рівні сформованості соціально-комунікативної компетентності у майбутніх судноводіїв. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2016. Вип. 147. С. 283–288.

4. Тимофєєва О. Я. Педагогічні умови формування соціально-комунікативної компетентності у майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. Херсон: Херсонський державний університет, 2016. № 69. С. 152–158.

5. Тимофєєва О. Я. Зміст і методика педагогічного експерименту з формування соціально-комунікативної компетентності у майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2016. Вип. 1 (38). С. 284–290.

6. Тимофєєва О. Я. Рекомендації викладачам щодо формування соціально-комунікативної компетентності у майбутніх судноводіїв. *Науковий огляд*. 2017. Вип. 3 (35). С. 91–103.

7. Тимофєєва О. Я. Результати експериментальної перевірки педагогічних умов формування соціально-комунікативної компетентності у майбутніх судноводіїв. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. Херсон: Херсонський державний університет, 2017. № 76. С. 134–140.

8. Тимофєєва О. Я. Сутність, структура і зміст соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2016. № 45. С. 115–120.

9. Тимофєєва О. Я. Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв як педагогічна проблема. *Збірник*

наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки. Хмельницький, 2016. № 1 (3). С. 171–186.

**Опубліковані праці апробаційного характеру**

10. Тимофєєва О. Я. Соціально-комунікативна компетентність майбутніх судноводіїв: сутність та особливості. *Новітні напрямки переоснащення, експлуатації та ремонту судових систем* : тези доповідей VI Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Ізмаїл, 10 груд. 2015 р.). Ізмаїл : ІФ ОНМА, 2015. С. 58–60.

11. Тимофєєва О. Я. Основні етапи становлення морської освіти в Україні. *Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців* : тези доповідей IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 20–21 квіт. 2016 р.). Хмельницький : ХНУ, 2016. С. 108–109.

12. Тимофєєва О. Я. Проблема формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв як предмет наукових досліджень. *Сучасні тенденції у розвитку науки та освіти* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених (м. Кам'янець-Подільський, 24 берез. 2016 р.). Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня Рута», 2016. С. 175–178.

13. Тимофєєва О. Я. Діагностичний інструментарій для визначення сформованості соціально-комунікативної компетентності у майбутніх судноводіїв. *Актуальні проблеми розвитку світової науки* : матер. міжнар. конф. (м. Київ, 30 берез. 2016 р.). Київ : Центр наук. публікацій, 2016. С. 73–76

14. Тимофєєва О. Я. Особливості педагогічного експерименту з формування соціально-комунікативної компетентності у майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін. *Проблеми та перспективи професійної підготовки фахівців в умовах євроінтеграції* : тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 16–17 берез. 2017 р.). Кропивницький : КЛА НАУ, 2017. С. 187–192.

**АНОТАЦІЇ**

**Тимофєєва О. Я. Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Хмельницький, 2018.

Дисертацію присвячено дослідженню проблеми формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін. У роботі розкрито сутність, структуру і зміст цієї компетентності, обґрунтовано педагогічні умови та розроблено структурно-функціональну модель її формування в майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін (структурування змісту гуманітарних дисциплін відповідно до базових ціннісних орієнтацій соціально-комунікативної взаємодії майбутніх судноводіїв; використання діалогічних методів для розвитку в майбутніх судноводіїв навичок міжособистісної професійної взаємодії; розвиток на основі контекстного навчання умінь і

навичок прийняття управлінських рішень; підготовка науково-педагогічного складу до формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв). Подальшого розвитку набули критерії (особистісний, когнітивний і діяльнісний) та характеристика рівнів (низький, середній і високий) сформованості соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв за рахунок використання показників, що дозволяють отримати кількісні й якісні дані. За результатами дослідження розроблено методичні рекомендації науково-педагогічному складу щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

**Ключові слова:** формування соціально-комунікативної компетентності, майбутні судноводії, гуманітарні дисципліни, структурно-функціональна модель, педагогічні умови.

**Тимофеева О. Я. Формирование социально-коммуникативной компетентности будущих судоводителей в процессе изучения гуманитарных дисциплин. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.**

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Национальная академия Государственной пограничной службы Украины имени Богдана Хмельницкого, Хмельницкий, 2018.

Диссертация посвящена исследованию проблемы формирования социально-коммуникативной компетентности будущих судоводителей в процессе изучения гуманитарных дисциплин. В работе раскрыта сущность, структура и содержание этой компетентности. Обоснованы педагогические условия и разработана структурно-функциональная модель ее формирования у будущих судоводителей в процессе изучения гуманитарных дисциплин (структурирование содержания гуманитарных дисциплин в соответствии с базовыми ценностными ориентациями социально-коммуникативного взаимодействия будущих судоводителей; использование диалогических методов для развития у будущих судоводителей навыков межличностного профессионального взаимодействия; развитие на основе контекстного обучения умений и навыков принятия управленческих решений; подготовка научно-педагогического состава к формированию социально-коммуникативной компетентности будущих судоводителей). Дальнейшее развитие получили критерии (личностный, когнитивный и деятельностный) и характеристика уровней (низкий, средний и высокий) сформированности социально-коммуникативной компетентности будущих судоводителей за счет использования показателей, позволяющих получить количественные и качественные данные. По результатам исследования разработаны методические рекомендации научно-педагогическому составу по формированию социально-коммуникативной компетентности будущих судоводителей в процессе изучения гуманитарных дисциплин.

**Ключевые слова:** формирование социально-коммуникативной компетентности, будущие судоводители, гуманитарные дисциплины, структурно-функциональная модель, педагогические условия.

**Tymofieieva O. Formation of social communicative competence of future navigators in the learning process of the liberal arts. – Qualifying scientific work on the manuscript.**

The thesis on gaining scientific degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in Speciality 13.00.04 – Theory and Methodology of Professional Education. – The National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi, Khmelnytskyi, 2018.

The thesis concerns the study of the problem of social communicative competence formation of future navigators in the learning process of the liberal arts.

The notion «social communicative competence of future navigators» is defined as professionally important ability containing the system of social communicative knowledge and skills as well as main values and personal qualities required for efficient interaction and cooperation aboard to ensure the safety of the vessel and proper professional activities. The structure of social communicative competence of future navigators is determined by the content of their professional activities. It includes the following components: personal value-based component (value attitude of the navigators to their job, other people, crew and social communicative interaction, motivation of professional activities, complex of personal qualities required for keeping up appropriate communication with other people); cognitive-semantic component (essential knowledge for effective establishment of business relationship with the crewmembers, teamwork, encourage effective level of communication between members of multinational and multicultural crew, considering the religious and world-view diversity) and activity result-based component (interactive, perceptual, language, psychologically corrective and cross-cultural skills).

The pedagogical conditions of future navigator's professional competence formation are singled out and grounded; they are the structuring of the content of liberal arts according to the main values of future navigators social communicative interaction, the use of dialogical methods for developing the skills of interpersonal professional cooperation of navigators, development of skills and habits of taking managerial decision based on the context learning, the readiness of scientific pedagogical staff for future navigators' social communicative competence formation. The structural functional model of future navigators' social communicative competence formation in the learning process of the liberal arts has been developed. This model comprises the component blocks, namely motivation target, content organizational and assessment result-based ones.

The criteria of future navigators' social communicative competence formation as well as the specifications of the levels have acquired further development owing to the usage of performances which allow obtaining the quantitative and qualitative characteristics. The criteria are personal, cognitive and activity ones. The levels of developed social communicative competence are low, middle and high.

The methodical recommendations for the scientific pedagogical staff concerning the formation of professional competence have been worked out for the outcome of experimental program. They contain the basic guidelines of the investigated question.

**Key words:** formation of social communicative competence, future navigators, liberal arts, the structural functional model, pedagogical conditions.

Підписано до друку 14.02.2018. Формат 60x84/16.  
Умов. друк. арк. 1.5. Тираж 120 прим. Запов. № \_\_\_\_\_ Од.  
Видавництво Національної академії ДПСУ.